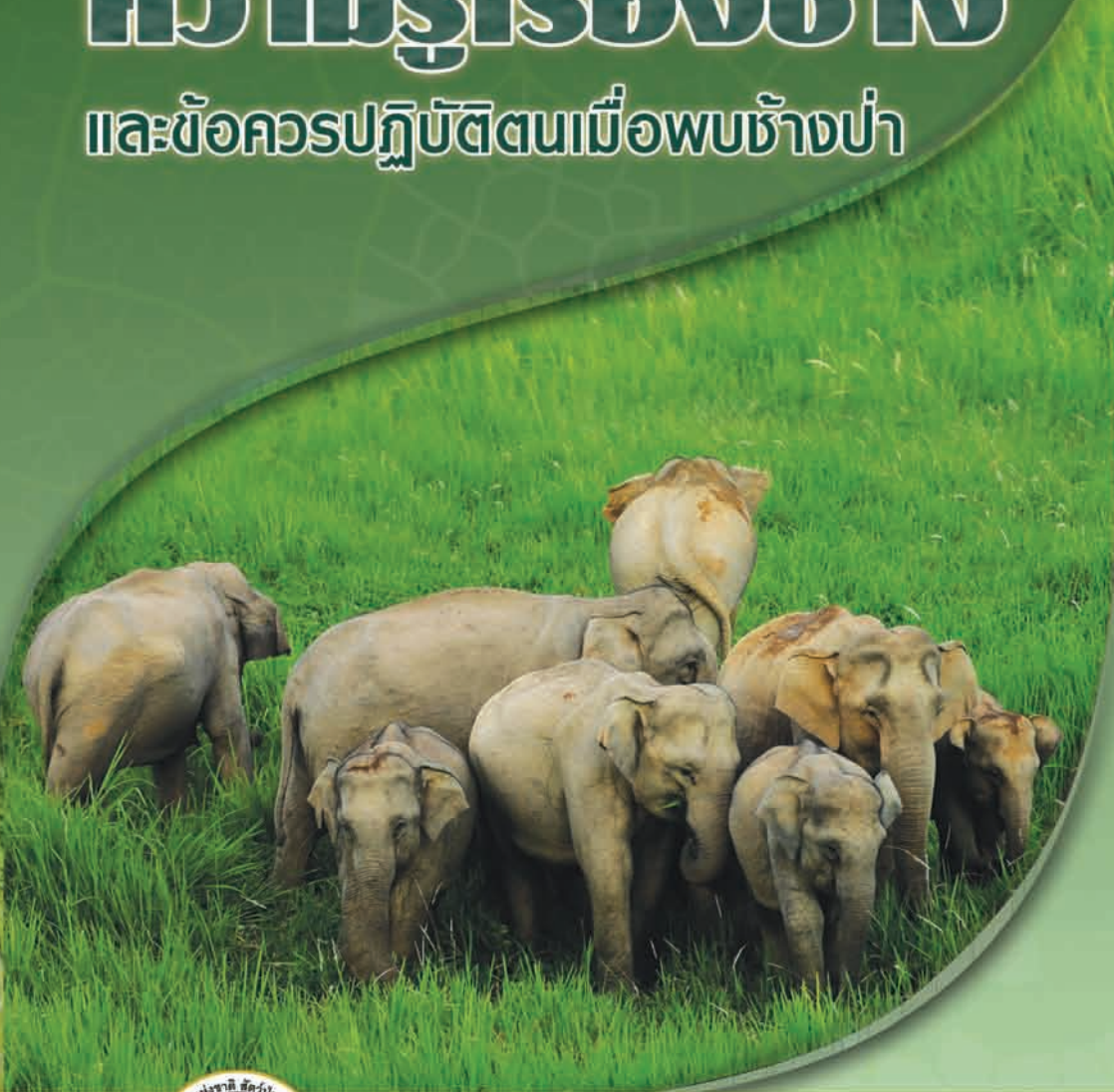

คู่มือ

ความรู้เรื่องช้าง

และข้อควรปฏิบัติตนเมื่อพบช้างป่า

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

คู่มือความรู้เรื่องช้างและข้อควรปฏิบัติตนเมื่อพบช้างป่า

ที่ปรึกษา	นายนิพนธ์ โชติบาล	อธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
	นายอดิสร นุชดำรงค์	ผู้ตรวจราชการกรม รักษาการแทน
		รองอธิบดีกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
	นางเตือนใจ นุชดำรงค์	ผู้อำนวยการสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า
	นางสาวบุษบง กาญจนสาขา	หัวหน้ากลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า
ผู้จัดทำ	นายอนุชิต แดงอ่อน	ผู้อำนวยการส่วนจัดการพื้นที่อนุรักษ์สัตว์ป่า
	นายศุภกิจ วินิตพรสวรรค์	นายธนาวุฒิ ศิริमानะกุล
	ภาพถ่ายโดย	นายปณณพัฒน์ คงวนิชย์สกุล
	นางสาวมัทนา ศรีกระจำง	
	ชมรมคนรักช้างป่า	
ภาพวาดโดย	นางสาวศศิธร สำโรงแสง	
พิสูจน์อักษร	นายครินทร์ หิรัญไกรลาส	นายธนาวุฒิ ศิริमानะกุล
จัดพิมพ์โดย	กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า	
	กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช	
จำนวนพิมพ์	2,000 เล่ม	
ปีที่พิมพ์	พ.ศ. 2557	
พิมพ์ที่	ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด	

คู่มือความรู้เรื่องช้าง
และ
ข้อควรปฏิบัติตนเมื่อพบช้างป่า

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

คำนำ

ช้างป่ามีบทบาทสำคัญต่อระบบนิเวศธรรมชาติ ช้างเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่ต้องการถิ่นอาศัยที่อุดมสมบูรณ์และกว้างขวางเพื่อตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานในการดำรงชีพ ช้างช่วยสร้างด้านสัตว์ เปิดแหล่งดินโป่งหรือแม้แต่ขุดหาแหล่งน้ำให้สัตว์อื่นๆ ได้ใช้ประโยชน์ในหน้าแล้งด้วย ฯลฯ พฤติกรรมเหล่านี้ได้เอื้อประโยชน์ต่อสัตว์ชนิดอื่นๆ ฉะนั้นการอนุรักษ์ถิ่นอาศัยของช้างป่าจึงเป็นการอนุรักษ์ถิ่นอาศัยของสัตว์ป่าชนิดอื่นๆ ในระบบนิเวศด้วย

ช้างป่าถูกจัดให้เป็นสัตว์ป่าที่อยู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ (Endangered Species) (IUCN 2013) เนื่องจากการทำลายพื้นที่อาศัยตามธรรมชาติ การรบกวนถิ่นอาศัย และการล่า ปัจจุบันสภาพถิ่นอาศัยของช้างป่าเกือบทุกแห่งที่เหลืออยู่มีขนาดลดลงจากเดิม และสภาพถิ่นอาศัยยังถูกแบ่งแยกตัดขาดออกจากกัน เนื่องจากการขยายตัวของชุมชน และพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งการก่อสร้างเส้นทางคมนาคม หรือสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่อื่นๆ เช่น เขื่อน เป็นผลให้ถิ่นอาศัยของช้างป่าลดน้อยลง เกิดความเสื่อมโทรมหรือขาดความเหมาะสม เมื่อพิจารณาถึงขนาดพื้นที่ ความลาดชัน ความสมบูรณ์ของพืช และการขาดแคลนแหล่งน้ำในฤดูแล้ง การปลูกพืชเกษตรบริเวณที่ราบที่เคยเป็นถิ่นอาศัยของช้างมาก่อน รวมถึงการพัฒนาแหล่งน้ำรอบพื้นที่ป่าที่มีช้าง จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ดึงดูดให้ช้างป่าออกมาจากพื้นที่ป่าธรรมชาติ

ปัจจุบันประชากรช้างป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์หลายๆ แห่ง มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น อาทิเช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวง เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าคลองเคียว อุทยานแห่งชาติแก่งกระจาน อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ฯลฯ เป็นเหตุให้มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนกับช้างป่าเกิดขึ้นมากมายโดยเฉพาะปัญหาจากการที่ช้างป่าออกมาทำลายพืชผลทางการเกษตรของชาวบ้าน ปัญหาช้างป่าออกมาบริเวณพื้นที่สาธารณะต่างๆ ตลอดจนการเพิ่มขึ้นของประชากรช้างป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ทำให้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ในฐานะหน่วยงานที่กำกับดูแลและจัดการพื้นที่ป่าอนุรักษ์มีความเป็นห่วงถึงความปลอดภัยของประชาชนและนักท่องเที่ยว จึงได้จัดทำหนังสือคู่มือความรู้เรื่องช้างและข้อควรปฏิบัติตนเมื่อพบช้างป่าขึ้น เพื่อเป็นการเผยแพร่ข้อมูลเบื้องต้นในการปฏิบัติตนเมื่อพบช้างป่าและเพื่อลดอุบัติเหตุที่อาจจะเกิดขึ้นได้

ทั้งนี้กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ข้อมูลดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ สร้างความปลอดภัยให้แก่ประชาชนและได้ทราบถึงวิธีปฏิบัติเมื่อพบเห็นช้างป่าซึ่งจะนำไปสู่การลดลงของอุบัติเหตุที่อาจจะเกิดขึ้นจากช้างป่าได้

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

สารบัญ

	หน้า
ความสำคัญของช้างไทย	1
สถานภาพของช้างป่าในประเทศไทย	9
จำนวนประชากร	9
การกระจาย	9
พื้นที่อนุรักษ์ช้างป่าที่สำคัญ	9
สถานภาพ	10
ปัจจัยคุกคาม	11
การแก้ไขปัญหาช้างป่าโดยการจัดทำแนวเชื่อมต่อป่า	12
ประชากรช้างป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในประเทศไทย	14
ลักษณะทั่วไปทางนิเวศวิทยาและชีววิทยา	19
อายุของช้าง, การมองเห็นและการดมกลิ่น	20
การคาดคะเนอายุช้างโดยประมาณ	21
พฤติกรรมในช่วงฤดูผสมพันธุ์	22
ช้างป่าตม้น (Musth)	22
การจับคู่ผสมพันธุ์และการสืบพันธุ์	23
พฤติกรรมการกินอาหาร	25
พฤติกรรมการนอน	26
พฤติกรรมทางสังคม	27

สารบัญ

	หน้า
การประเมินสถานการณ์เมื่อต้องเผชิญหน้ากับช้างป่า	28
ขั้นที่ 1 : สังเกตอารมณ์ของช้างอย่างง่าย	28
ขั้นที่ 2 : ถอยให้ห่างบริเวณที่พบช้าง	30
ขั้นที่ 3 : หากอยู่ในระยะกระชั้นชิดหรือช้างจู่โจม เข้ามาในระยะใกล้มาก	32
การปฏิบัติตัวเมื่อเจอช้างขณะขับรถ	33
การปฏิบัติตัวเมื่อเจอช้างป่าขณะเดินป่า เก็บผลผลิต ทางเกษตร หรือไม่มีพาหนะให้หลบหนี	36
เอกสารอ้างอิง	39

ความสำคัญของช้างไทย

ช้างเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับสถาบันหลักของประเทศไทยและมีความผูกพันกับวิถีชีวิตของคนไทยเสมอมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2506 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีมติเลือกให้ “ช้างเผือก” เป็นสัญลักษณ์ประจำชาติเนื่องจากช้างเผือกเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ประเพณีของไทย ซึ่งในอีก 35 ปี ต่อมา วันที่ 26 พฤษภาคม 2541 มีมติคณะรัฐมนตรี ประกาศให้วันที่ 13 มีนาคมของทุกปีเป็นวันช้างไทย เพื่อให้คนไทยและเยาวชนรุ่นหลังได้รำลึกและตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของช้าง ซึ่งเป็นสัตว์ประจำชาติไทย และเพื่อมีจิตสำนึกรัก ห่วงแหน พร้อมใจมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ช้างไทยให้คงอยู่คู่ประเทศไทยตราบนานเท่านาน

ช้างเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย

ช้างถูกใช้ในการศึกสงครามในอดีต เป็นยุทธปัจจัยสำคัญของกองทัพ ช้างเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สยามประเทศเคยใช้ธงชาติเป็นรูปช้างเผือก ชาวไทยเชื่อกันว่าช้างเผือกเป็นสัตว์คู่บารมีของพระมหากษัตริย์ ช้างเผือกจึงได้รับการยกย่องเสมือนเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า

ช้างเป็นผู้ปกป้องเอกราชแห่งชาติไทย

ประวัติศาสตร์ชาติไทยได้จารึกไว้ว่าช้างได้เข้ามามีส่วนในการปกป้องเอกราชและความเป็นชาติให้แก่ชาวไทยหลายยุคหลายสมัย ในสมัยกรุงธนบุรี พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้ทรงรวบรวมชาติไทยให้เป็นปึกแผ่นและมั่นคงบนหลังช้างทรงพระที่นั่งและในสมัยพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราชก็ได้ทรงประกาศเอกราชและความเป็นชาติของคนไทยบนหลังช้างทรงพระที่นั่งด้วยเช่นกัน ซึ่งช้างทรงในสมเด็จพระนเรศวรนับว่าเป็นช้างไทยที่ได้รับเกียรติอันสูงสุด โดยจากความกล้าหาญในสมรภูมิรบ ทำให้ช้างไทยเชือกนี้ได้รับพระราชทานยศให้เป็นถึง “เจ้าพระยาปราบหงสาวดี”

ช้างใช้ในพระราชพิธีสำคัญต่างๆ

การสร้างสรรควัฒนธรรมที่ดงามของชาติไทยในอดีตกาลนั้นล้วนแต่มีช้างเข้ามามีส่วนร่วมอยู่ด้วยทั้งสิ้น เมื่อแรกเริ่มการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์นั้นช้างคือพาหนะสำคัญที่อัญเชิญพระพุทธมณีนครปฐมมากรุงรัตนโกสินทร์ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม นอกจากนี้ในงานพระราชพิธีต่างๆ อาทิ พระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา งานพระราชพิธีฉัตรมงคล หรือในงานพระราชทานงานเลี้ยงเพื่อเป็นเกียรติแก่พระราชอาคันตุกะหรือประมุขของต่างประเทศที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท จะต้องนำช้างเผือกแต่งเครื่องคชาภรณ์ไปยืนที่แท่นเกยช้างด้านตะวันตกของพระที่นั่งดุสิตาภิรมย์ในพระบรมมหาราชวังเพื่อประกอบพระเกียรติยศ

ช้างสร้างความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสสิงคโปร์ และปัตตาเวีย ประเทศอินโดนีเซีย ได้พระราชทานช้างสำริดให้แก่ทั้ง 2 ประเทศนี้

ช้างใช้ในการอุตสาหกรรมทำไม

การใช้ช้างทำไม้ในประเทศไทยเริ่มตั้งแต่การลumber การทอนไม้ซุง การขนส่งไม้จนถึงโรงงานหรือตลาดการค้า การใช้ช้างชักลากไม้ นับว่าเหมาะสมมาก เพราะช้างสามารถเดินไปได้โดยไม่ทำลายกล้าไม้ ต้นเล็กๆ ไม่ทำให้ดินแน่น ไม่ต้องตัดถนนหนทางให้มากเกินไป นอกจากนี้ ช้างยังขึ้นเขาได้ดี และมีอายุการใช้งานได้ยาวนาน

ช้างใช้เป็นพาหนะในการคมนาคม

ในยุคสมัยที่การคมนาคมยังไม่เจริญเทียบเท่ากับในปัจจุบัน มนุษย์ยังไม่ได้มีการพัฒนาเครื่องจักรต่างๆ สำหรับนำมาใช้เป็นเครื่องทุ่นแรงเพื่อการขนส่งสิ่งของ ช้างจึงเป็นพาหนะที่ดีและมีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับมนุษย์ เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ใหญ่มีความเฉลียวฉลาด และมีพลังกำลังมหาศาล ช้างจึงสามารถขนส่งสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในปริมาณมากได้อย่างอดทน

ความสำคัญของช้างต่อระบบนิเวศ

ช้างป่าเป็นสัตว์กินพืชที่มีขนาดใหญ่ที่สุด มีพื้นที่หากินกว้างขวาง ครอบคลุมพื้นที่ป่าหลายประเภท ในป่าที่รกร้าง แรงช้างสามารถบุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ก่อน สัตว์ขนาดเล็กอื่นๆ จึงมักเดินหาอาหารตามฝูงช้าง เอื้อประโยชน์แก่สัตว์กินพืชที่มีขนาดเล็กกว่า โดยนิยสในการกินอาหารของช้างที่โน้มยอดไม้ และหักกิ่งไม้ลงมากิน บางส่วนและเหลือบางส่วน ทำให้สัตว์กินพืชขนาดเล็กอื่นๆ เช่น เก้ง กวางป่า วัวแดง กระตัง ได้กินด้วย บางครั้งส่วนของต้นไม้ที่ช้างหักลงมา จะแตกยอดอ่อน ใบอ่อน ในระดับที่สัตว์ขนาดเล็กกินได้ถึงในฤดูแล้ง ช้างสามารถขุดหาแหล่งน้ำกินเอง ซึ่งสัตว์อื่นสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ด้วย ช้างซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่เป็นร่มเงา (Umbrella species) ซึ่งหมายถึงชนิดพันธุ์ที่อาศัยพื้นที่กว้างใหญ่สำหรับการดำรงชีวิต การที่ช้างป่ากินผลไม้ป่าหลายชนิดจึงช่วยกระจายพันธุ์ให้แก่พันธุ์ไม้เหล่านั้น โดยเฉพาะเมล็ดพืชขนาดใหญ่ที่สัตว์ป่าชนิดอื่นไม่สามารถกลืนเข้าไปได้ ช้างป่าจึงมีบทบาทในการฟื้นฟูสภาพป่าได้เป็นอย่างดี โดยช้างป่าจะมีความสำคัญต่อระบบนิเวศป่าไม้ดังนี้

1. กระจายพันธุ์พืช การที่ช้างป่ากินผลไม้ป่าหลายชนิด เช่น มะม่วงป่า กระท้อนป่า มะเฟืองช้าง มะกอกป่า จันทน์เขา ฯลฯ ช้างจึงช่วยกระจายพันธุ์ให้แก่พันธุ์ไม้เหล่านั้นด้วย เช่นเดียวกับสัตว์ป่าชนิดอื่นๆ เช่น นก ลิง ชะนี เก้ง กวางป่า แต่ช้างสามารถช่วยกระจายพันธุ์พืชที่มีเมล็ดขนาดใหญ่ที่สัตว์ป่าชนิดอื่นไม่สามารถกลืนเข้าไปได้ช้างจึงช่วยฟื้นฟูป่าและสร้างความหลากหลายของพันธุ์ไม้กับผืนป่า

2. คืนแร่ธาตุต่างๆ ลงสู่ดิน มูลช้างก็คือ ปุ๋ยสำหรับป่า ในป่าที่มีความหนาแน่นของช้าง 1 ตัวต่อตารางกิโลเมตร จะมีอัตราการผลิตปุ๋ยประมาณปีละ 30 กิโลกรัมต่อตารางกิโลเมตร

3. มูลช้างเป็นอาหารให้แก่สัตว์อื่นๆ ตัวอ่อนของด้วงปีกแข็งจะมีวงจรชีวิตช่วงหนึ่งอยู่ในมูลช้าง ปลาบางชนิด เช่น ปลาพลวง และตัวอ่อนของกบ เขียด อึ่งอ่าง และคางคก กินมูลของช้างที่ละลายปนอยู่ในแหล่งน้ำในป่า

4. สร้างทางเดินในป่า ทางเดินของช้างป่า หรือที่เรียกว่า ด่านช้าง จะเป็นทางเดินของสัตว์ป่าชนิดอื่น ๆ รวมทั้งมนุษย์ด้วย ในป่าที่รกชัฏ แรงช้างสามารถบุกเบิกเข้าไปใช้ประโยชน์ก่อน สัตว์ขนาดเล็กอื่นๆ จึงมักเดินหาอาหารตามฝูงช้าง

5. เอื้อประโยชน์ให้กับสัตว์กินพืชที่มีขนาดเล็กกว่า นิสัยในการกินอาหารของช้างที่โน้มยอดไม้ และหักกิ่งไม้ลงมากินบางส่วน และเหลือบางส่วนทิ้งไว้ ทำให้สัตว์กินพืชขนาดเล็กอื่นๆ เช่น เก้ง กวาง วัวแดง กระต่ายได้กินด้วย บางครั้งส่วนของต้นไม้ที่ช้างหักลงมา จะแตกยอดอ่อนใบอ่อน ในระดับที่สัตว์ป่าขนาดเล็กกินได้ถึงในหน้าแล้ง ช้างสามารถขุดหาแหล่งน้ำกินเอง ซึ่งสัตว์อื่นสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ด้วย

สถานภาพของช้างป่าในประเทศไทย

จำนวนประชากร

ประชากรช้างป่าในประเทศไทยมีประมาณ 3,000-3,500 ตัว (Srikrachang, M. 2003)

การกระจาย

พบกระจายในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ 68 แห่ง โดยกระจายในอุทยานแห่งชาติ 38 แห่ง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 30 แห่ง (เนื้อที่ 52,000 ตารางกิโลเมตร หรือร้อยละ 30 ของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในประเทศไทย)

พื้นที่อนุรักษ์ช้างป่าที่สำคัญ

พื้นที่อนุรักษ์ช้างป่าที่สำคัญ ได้แก่ (1) กลุ่มป่าตะวันตก (2) กลุ่มป่าแก่งกระจาน (3) กลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ (4) กลุ่มป่า

ภูเขียวน้ำหนาว (5) กลุ่มป่าตะวันออก (6) กลุ่มป่าคลองแสง-เขาสก และ (7) กลุ่มป่าภาคเหนือ (อมก๋อย-แม่ตื่น) โดยพื้นที่ป่าอนุรักษ์ที่ ประชากรช้างป่ามีแนวโน้มเพิ่มขึ้น เช่น เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระ ในกลุ่มป่าตะวันตก อุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ในกลุ่มป่าดงพญาเย็น-เขาใหญ่ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูหลวงในกลุ่มป่าภูเขียวน้ำหนาว เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนในกลุ่มป่าตะวันออก อุทยานแห่งชาติ กุยบุรีในกลุ่มป่าแก่งกระจาน

สถานภาพ

ช้างป่าเป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535 และอยู่ในบัญชี 1 (Appendix I) ของอนุสัญญา CITES ทั้งนี้ IUCN Red List (2012) และ Thailand Red Data (2005) จัดให้ช้างป่ามีสถานภาพใกล้สูญพันธุ์ (Endangered)

ปัจจัยคุกคาม

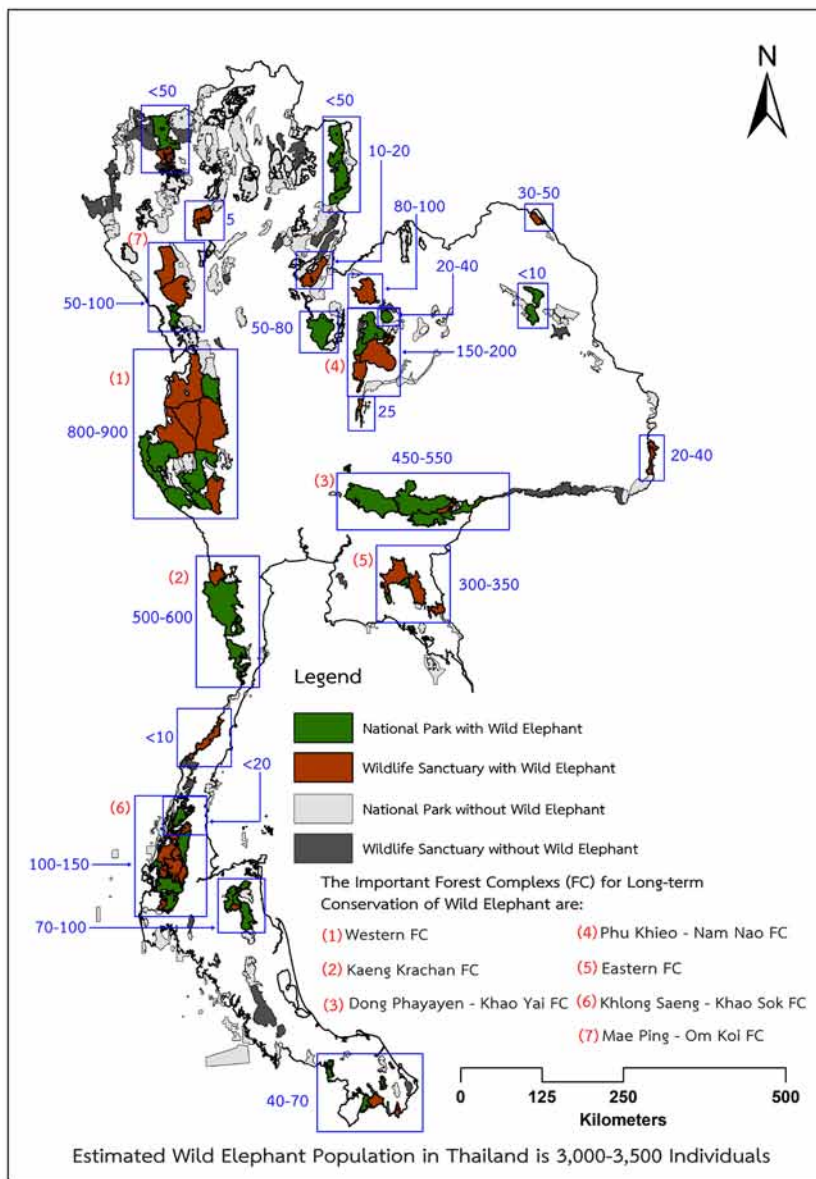
ปัจจุบันผืนป่าอนุรักษ์หลายแห่งมีสภาพเป็นหย่อมป่าขนาดเล็กที่แยกจากกัน ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศและการขยายพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งการบุกรุกพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซึ่งเป็นแหล่งอาศัยที่สำคัญของช้างป่า จากการศึกษาปัจจัยคุกคามในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในปี 2547-2553 พบว่าปัจจัยการล่าช้างในพื้นที่ป่าอนุรักษ์เกิดขึ้นเป็นส่วนน้อยเนื่องจากทางภาครัฐให้ความสำคัญในการป้องกันและปราบปราม แต่ปัจจัยหลักที่คุกคามช้างป่า คือการสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัย (Habitat loss) และการแบ่งแยกของถิ่นที่อยู่อาศัย (Habitat fragmentation)

การแก้ไขปัญหาช้างป่าโดยการจัดทำแนวเชื่อมต่อป่า

กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชได้มีแนวทางการแก้ปัญหาช้างป่าออกนอกพื้นที่ป่าอนุรักษ์โดยการผนวกพื้นที่ป่าเพิ่มเติมและสร้างแนวเชื่อมต่อป่า(Wildlife Corridor) ในพื้นที่ระหว่างพื้นที่อุทยานแห่งชาติกุยบุรีและอุทยานแห่งชาติแก่งกระจานเพื่อเพิ่มพื้นที่อาศัยและพื้นที่หากินให้กับช้างป่า และการสร้างแนวเชื่อมต่อป่าระหว่างพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าสลักพระและอุทยานแห่งชาติเขื่อนศรีนครินทร์เพื่อขยายพื้นที่อาศัยและพื้นที่หากินของช้างป่าต่อไป

แผนที่การกระจายและจำนวนประชากรของช้างป่าในประเทศไทย

ประชากรช้างป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ในประเทศไทย

ชื่อกลุ่มป่า/พื้นที่อนุรักษ์			พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน
ลุ่มน้ำปาย-สาละวิน	1	ห้วยน้ำดัง, อช	1,078	50
	2	สันปันแดน, ขป	320	น้อย
	3	แม่เลา-แม่สะะ, ขป	514	น้อย
รวม			1,912	<100
ดอยภูคา-แม่ม่ม	4	แม่จิม, อช	435	น้อย
	5	ดอยภูคา, อช	1,704	20
รวม			2,139	<50
แม่ปิง-อมก๋อย	6	อมก๋อย, ขป	1,224	50-100
	7	แม่ตื่น, ขป	1,173	
	8	ขุนพะวอ, อช	220	
รวม			2,617	<100
ศรีลานนา-ขุนตาล	9	ดอยผาเมือง, ขป.	586	40
รวม			586	<50
ภูเมี่ยง-ภูทอง	10	ภูเมี่ยง-ภูทอง, ขป.	697	10-20
	11	ทุ่งแสลงหลวง, อช	1,262	50-80
รวม			1,959	<100
ตะวันตก	12	อัมผาง, ขป	2,516	600
	13	แม่วังก์, อช	894	
	14	ทุ่งใหญ่, ขป	3,647	
	15	ห้วยขาแข้ง, ขป	2,780	

ชื่อกลุ่มป่า/พื้นที่อนุรักษ์		พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน
	16	เขื่อนศรีนครินทร์, อช	1,532
	17	เอราวัณ, อช.	548
	18	เขื่อนเขาแหลม, อช	1,497
	19	ทองผาภูมิ, อช	1,120
	20	ไทรโยค, อช.	948
	21	เฉลิมรัตนโกสินทร์, อช	57
	22	สลักพระ, ขป	858
รวม		16,397	900
แก่งกระจาน	23	แม่น้ำภาชี, ขป.	489
	24	แก่งกระจาน, อช	2,915
	25	กุยบุรี, อช	969
รวม		4,373	>500
ดงพญาเย็น-เขาใหญ่	26	เขาใหญ่, อช	2,167
	27	ทับลาน, อช	2,236
	28	ปางสีดา, อช	844
	29	ดงใหญ่, ขป	340
	30	ตาพระยา, อช	594
รวม		1,778	>500

หมายเหตุ

อช. : อุทยานแห่งชาติ

ขป. : เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ชื่อกลุ่มป่า/พื้นที่อนุรักษ์			พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน
ภูเขี้ยว-น้ำหนาว	31	ภูหลวง, ขป	897	80-100
	32	ภูกระดิง, อช	348	50-80
	33	ตาดหมอก, อช	287	น้อย
	34	ผาผึ้ง, ขป	320	น้อย
	35	น้ำหนาว, อช	966	
	36	ตะแบะ - ห้วยใหญ่, ขป	654	350-400
	37	ภูเขี้ยว, ขป	1,560	
รวม			5,032	<500
ภูวัว	38	ภูวัว, ขป	187	30-50
	รวม		187	<50
ภูพาน	39	ภูพาน, อช	665	<10
	รวม		665	<10
พนมดงรัก-ผาแต้ม	40	บุณฑริก-ยอดมน, ขป	376	20
	รวม		376	<50
ตะวันออก	41	เขาชะเมา-เขาวง, อช	84	20-50
	42	เขาอ่างฤๅไน, ขป	1,093	300
	43	เขาสิบห้าชั้น, อช	12	น้อย
	44	เขาสอยดาว, ขป	745	50-100
	45	เขาคิชฌกูฏ, อช	59	น้อย

ชื่อกลุ่มป่า/พื้นที่อนุรักษ์		พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน
46	คลองเครือหวายเฉลิม พระเกียรติ, ขป	262	20
47	น้ำตกคลองแก้ว, อช	198	
รวม		2,453	400
ชุมพร			
48	น้ำตกหงาว, อช	338	20
49	อุทยานเสด็จในกรมฯ, ขป.	980	<10
รวม		1,318	<100
คลองแสง-เขาสก			
50	คลองนาคา, ขป	530	
51	ควนแม่ยายหม่อน, ขป.	464	
52	แก่งกรุง, อช.	541	
53	คลองแสง, ขป.	1,156	
54	คลองยัน, ขป.	488	
55	เขาสก, อช.	738	
56	ศรีพังงา, อช	249	
57	โดนปรีวรรต, ขป	222	

หมายเหตุ

อช. : อุทยานแห่งชาติ

ขป. : เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ชื่อกลุ่มป่า/พื้นที่อนุรักษ์	พื้นที่ (ตร.กม.)	จำนวน
58 คลองพนม, อช.	464	20
รวม	4,852	>100
เขาหลวง		
59 ไตร่ตรึงเย็น, อช	425	20
60 น้ำตกสี่ขีด, อช	145	น้อย
61 เขาหลวง, อช	570	30-50
62 เขานัน, อช	205	10
63 กระทุง, ขป	166	10
รวม	1,511	<100
64 สันกาลาคีรี, อช	240	20-30
65 น้ำตกซีโป, อช	289	10-20
66 บางกลาง, อช	261	30-50
67 ฮาลา-บาลา, ขป	696	
รวม	1,486	<100

หมายเหตุ

อช. : อุทยานแห่งชาติ

ขป. : เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

ลักษณะทั่วไปทางนิเวศวิทยาและชีววิทยา

ช้างเอเชีย (*Elephans maximus*) เป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ ซึ่งได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายว่าด้วยการสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ได้รับการระบุว่ายู่ในภาวะใกล้สูญพันธุ์ (Endangered: IUCN 2013) ลักษณะโดยทั่วไปของช้างนั้นลำตัวมีสีเทา จมูกยืนยาวเรียกว่า “งวง” ช้างตัวผู้มีงายาวเรียก “ช้างพลาย” ถ้าไม่มีงาเรียก “ช้างสีดอ” ช้างสีดอบางตัวอาจพบว่าไม่มีหน้ายื่นออกมาเล็กน้อยเรียกว่า “ขนาย” ตัวเมียเรียก “ช้างพัง” ส่วนใหญ่ไม่มีงาปรากฏให้เห็น ช้างป่า สามารถอาศัยอยู่ได้ในพื้นที่หลายประเภท ตั้งแต่ทุ่งหญ้าไปจนถึงป่าที่รกทึบ ขนาดของพื้นที่ที่ใช้และประเภทของอาหารที่ช้างกินขึ้นอยู่กับเพศ อายุ สภาพพื้นที่และฤดูกาล อาหารทั่วไปของช้างคือใบพืชต่างๆ รวมทั้งผลไม้เนื่องจากช้างกินอาหารเป็นปริมาณมาก หากป่าบริเวณใดพบว่ามีช้างอาศัยอยู่ ย่อมแสดงว่าที่นั้นมีอาหารอุดมสมบูรณ์และเพียงพอต่อการดำรงชีวิตของช้าง ช้างป่าจึงเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ที่สามารถชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าได้

อายุของช้าง

ช้างมีอายุเฉลี่ยประมาณ 60-70 ปี โดยช้างเริ่มเข้าสู่ช่วงโตเต็มวัยเมื่ออายุประมาณ 18 ปี ซึ่งจะมีความสูงประมาณ 2.5-3 เมตร (โดยวัดจากความสูงตรงไหล่ ซึ่งเป็นจุดสูงที่สุดของช้างหรือความสูงที่ขาหน้า (Shoulder height) โดยทั่วไปสามารถประเมินได้จากความยาว 2 เท่า ของเส้นรอบวงจากรอยตีนหน้า) (Eltringham, 1991)

การมองเห็นและการดมกลิ่น

ช้างมีตาขนาดเล็ก แต่มีขนตาค่อนข้างยาว ช้างเป็นสัตว์ที่มีสายตาค่อนข้างดีนัก อีกทั้งช้างมีลักษณะการมองเห็นที่เรียกว่า the dichromatic color vision of deuteranopes คือ มีลักษณะอาการตาบอดสีแดงและเขียวแต่ช้างยังสามารถจำแนกหรือมองเห็นแม่สีหลักอื่นๆ อย่างเช่น สีน้ำเงินและสีเหลืองได้อย่างชัดเจน (Yokoyama et al. 2005) อย่างไรก็ตามช้างมีประสิทธิภาพการได้ยินและการดมกลิ่นที่ดีเยี่ยมในการตรวจจับสิ่งแปลกปลอมต่างๆ ได้ (Heffner and Heffner 1982, Reuter 1998)

การคาดคะเนอายุช้างโดยประมาณ

ลักษณะจำเพาะ	ช้างเด็ก (ต่ำกว่า 12 ปี)	ช้างวัยหนุ่มสาว (13-45 ปี)	ช้างชรา (มากกว่า 46 ปี)
ศีรษะ	หนังหุ้มกระชับ ขมับเรียบเต็ม ไม่ยุบลงไป	หนังหุ้มกระชับ ขมับไม่เฝ้าเต็ม	ขมับเว้าลึก
หู	ขอบใบหูเรียบ ไม่มีรอยฉีก ของใบหู	ขอบใบหูมันลง (พบในช้าง ที่มีอายุ 40 ปี ใบหูมันลง 1 รอบ) พบรอยฉีกของใบหู บ้าง	ขอบใบหูมันลง ใบหูฉีกขาด เป็นริ้ว
ผิวหนัง	หนา หนังตึงเกลี้ยงเกลา ไวต่อความรู้	หนา ไม่เหี่ยวยุ่น ไวต่อความรู้สึก	เหี่ยวยุ่น หย่อนยาน หยาบแห้ง
กล้ามเนื้อ	เป็นลำ แข็งแรง	เป็นลำ แข็งแรง	ค่อนข้างเหลว ไม่แข็งแรง
หาง	เรียบ ไม่เป็นปม ขนหางเป็นระเบียบ	เรียบ ไม่เป็นปม ขนหางเป็นระเบียบ	ไม่เรียบ ขนหางหลุด บางส่วน
อุจจาระ	ละเอียด	ละเอียด	หยาบ มูลปนใบไม้ หรือกล้วย เป็นลูกๆ

ที่มา : คู่มือการดูแลช้างสำหรับควาญช้างและผู้จัดการช้างป่า

พฤติกรรมในช่วงฤดูผสมพันธุ์

ช้างป่าตกมัน (Musth)

การตกมันจะเกิดขึ้นได้กับช้างป่าทั้งเพศผู้และเพศเมียที่มีร่างกายสมบูรณ์ในวัยเจริญพันธุ์ (อายุ 16-60 ปี) อาการตกมันของช้าง คืออาการที่ช้างมีของเหลวข้นคล้ายน้ำมันเหนียวสีเข้ม มีกลิ่นแรงไหลออกมาจากรูเล็กๆ บริเวณต่อมที่ขมับทั้งสองข้าง ระหว่างรูหูกับตา และไหลเปื้อนบริเวณแก้ม จนไหลเข้าสู่ปาก ซึ่งช่วงระยะนี้เป็นช่วงที่ช้างป่าแสดงอาการดุร้ายฉุนเฉียวมากที่สุด อาการตกมันพฤติกรรมที่แสดงออกระหว่างช้างเพศผู้และเพศเมียจะแตกต่างกัน ช้างเพศผู้จะมีการฉุนเฉียวโดยเหวี่ยงงวงไปมาไม่อยู่นิ่ง ดุดุร้าย ส่วนช้างเพศเมียจะแสดงอาการเชื่องซึมไม่ดุร้ายเท่าช้างเพศผู้

อาการอื่นที่สังเกตเห็นได้แก่ มีของเหลวไหลออกมาจากอวัยวะเพศ ซึ่งมักพบได้ในช่วงระยะท้ายๆ ของการตกมัน

การจับคู่ผสมพันธุ์และการสืบพันธุ์

ช้างไม่มีฤดูผสมพันธุ์ ส่วนใหญ่แล้วแต่การติดสัดของตัวเมีย อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้วในรอบหนึ่งปีช้างจะผสมพันธุ์เฉพาะในช่วงฤดูหนาวช้างตัวเมียจะเป็นสัด ส่วนช้างตัวผู้จะมีความรู้สึทางเพศ ช้างตัวเมียที่เป็นสัดจะยอมให้ตัวผู้ขึ้นทับผสมพันธุ์ การเกี้ยวพาราสีจะใช้วงเกี่ยวพันเพศเมียที่สนใจ และมีพฤติกรรมทดสอบความพร้อมจะผสมพันธุ์ของเพศเมียโดยวิธีการตรวจสอบสภาวะที่เรียกว่า urine test หรือ Flehmen-like response โดยใช้ปลายวงแตะที่อวัยวะเพศของช้างเพศเมีย และนำมาแตะที่เพดานปากบนที่มีรูเปิดเล็กๆอยู่ 2 รูเปิดคู่กันที่เรียกว่า Vomero – nasal opening ซึ่งเป็นจุดที่ช้างเพศผู้สามารถตรวจสอบความพร้อมของช้างเพศเมียได้อย่างแม่นยำ

ช้างเพศเมียจะโตเต็มวัยและพร้อมผสมพันธุ์เมื่อมีอายุ 15-16 ปี ส่วนช้างเพศผู้จะเริ่มพร้อมที่จะผสมพันธุ์เมื่อมีอายุ 10-15 ปี ช้างตกลูกครั้งละ 1 ตัว โดยระยะเวลาตั้งท้องประมาณ 20-22 เดือน แต่อาจมาน้อยกว่านี้แล้วแต่ปัจจัย เช่น อายุ สุขภาพและความเครียดของแม่ช้าง เป็นต้น หลังจากตัวเมียคลอดลูกแล้วประมาณ 8-10 เดือนก็จะสามารถตั้งท้องใหม่ได้ ลูกช้างแรกเกิดจะมีขนยาวปกคลุมทั่วร่างกายวงสั้น มีความยาวประมาณ 25-37.5 เซนติเมตร (10-15 นิ้ว) สูงประมาณ 75-90 เซนติเมตร (2.5-3 ฟุต) และมีน้ำหนักประมาณ 90-100 กิโลกรัม ลูกช้างจะกินนมแม่และอยู่กับแม่ตลอดเวลาจนกระทั่งอายุประมาณ 3 ปี

พฤติกรรมการกินอาหาร

ช้างเป็นสัตว์กินพืช (Herbivore) พืชที่พบว่าช้างกินมากที่สุดคือ ใบไม้และยอดอ่อนของไม้ ใบไม้และผลไม้ นอกจากอาหารที่เป็นพืชแล้ว ช้างยังกินดินโป่งเพื่อเพิ่มแร่ธาตุอื่นๆ ให้กับร่างกาย ช้างโตเต็มวัยแต่ละตัวจะต้องดื่มน้ำประมาณ 200 ลิตร และกินอาหารประมาณ 150-170 กิโลกรัมต่อวัน

ช้างป่าใช้พื้นที่หากินได้กว้างขวางมาก โดยขนาดพื้นที่หากิน (home range size) ของช้างป่าในแต่ละพื้นที่นั้นขึ้นอยู่กับลักษณะสภาพภูมิประเทศและความอุดมสมบูรณ์ จากการศึกษาวิจัยทางด้านนิเวศวิทยาของช้างป่าเอเชียพบว่าช้างป่ามีพื้นที่หากินกว้างขวางมากกว่า 150 km² (Williams 2002) แต่อย่างไรก็ตามในประเทศศรีลังกาพบว่าช้างป่าตัวเมียและตัวผู้มีพื้นที่หากินที่มีขนาดเล็กไปจนถึงพื้นที่ขนาดใหญ่ได้ตั้งแต่ 30-160 km² และ 53-345 km² (Choudhury et al. 2008, Fernando 2005)

พฤติกรรมการนอน

ช้างป่าก็มีช่วงเวลาพักผ่อนวันละ 1-2 ครั้ง มักเป็นช่วง 21.00-05.00 น. โดยนอนประมาณวันละ 1-3 ชั่วโมง ส่วนลูกช้างเล็กใช้เวลานอนประมาณวันละ 3-4 ครั้ง แต่แต่ละครั้งใช้เวลา 10 นาที ถึง 2 ชั่วโมง เมื่อช้างมีอายุมากขึ้นจะนอนน้อยลง ลักษณะการนอน ของช้างจะอยู่ในท่ายืน ลำตัวโอนเอน และแกว่งงวงไปมาเพียงเล็กน้อย บางครั้งช้างจะนอนหลับในท่านอนตะแคงด้านข้าง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นลูกช้างเล็ก เนื่องจาก หากช้างตัวเต็มวัยนอนหลับในท่านี้นี้ เวลาลุกขึ้นจะยากลำบากกว่า และเสี่ยงต่ออันตรายหากลุกขึ้นไม่ทันเวลา ช้างมีอาการหาวนอน และนอนกรนเช่นเดียวกับมนุษย์ ถ้าหากพบช้างนอนหลับในเวลากลางวัน ควรสันนิษฐานไว้ก่อนว่า ช้างเชือกนั้นคงไม่สบายหรือมีอาการผิดปกติเกิดขึ้น เนื่องจากช้างใช้ระยะเวลาในการนอนน้อยมาก ช้างจึงใช้เวลาที่เหลืออยู่ในการกินอาหารและเดินท่องเที่ยวไปในป่า

พฤติกรรมทางสังคม

ช้างอยู่ในสังคมที่มีลำดับโครงสร้าง การใช้ชีวิตในสังคมของช้างเพศผู้และเพศเมียมีความแตกต่างกันมาก โดยเพศเมียจะใช้เวลาทั้งชีวิตในกลุ่มครอบครัวหรือโขลง ซึ่งประกอบด้วยแม่ ลูก พี่น้อง ป้าและน้า กลุ่มเหล่านี้จะถูกนำโดยเพศเมียตัวที่มีอายุมากที่สุด ในขณะที่เพศผู้ตัวเต็มวัยใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่อย่างสันโดษ ชีวิตของช้างเพศผู้ตัวเต็มวัยนั้นแตกต่างจากช้างเพศเมียอย่างมาก โดยเมื่อช้างเพศผู้มีอายุมากขึ้นจะเริ่มออกจากโขลงไปหากินโดยลำพังเมื่อมีอายุ 6-7 ปี โดยจะค่อยๆ ปลีกตัวไปอยู่สันโดษคราวละหลายชั่วโมงหรือหลายวัน จนกระทั่งเมื่อช้างมีอายุได้ประมาณ 14 ปี ช้างเพศผู้ก็จะแยกตัวออกจากโขลงต้นกำเนิดอย่างถาวร ช้างเพศผู้ที่โตเต็มวัยจะแยกออกไปหากินโดดเดี่ยว แล้วกลับเข้าโขลงเฉพาะช่วงฤดูผสมพันธุ์ ซึ่งช้างเพศผู้ที่แข็งแรงและแข็งแกร่งจะมีโอกาสที่จะผสมพันธุ์กับตัวเมียได้มากกว่าช้างเพศผู้ตัวอื่นๆ

การประเมินสถานการณ์เมื่อต้องเผชิญหน้ากับ ช้างป่า

ขั้นที่ 1: สังเกตอารมณ์ของช้างอย่างง่าย

1.1 เมื่อช้างอารมณ์ดี หูจะสะบัดไปมา หางจะแกว่งและใช้วง
สะบัดไปมาหรือเกี่ยวกิ่งต้นไม้กิน ไม่ค่อยสนใจเรา

1.2 เมื่อช้างอารมณ์ไม่ดี หูจะตั้งกาง งวงและหางจะหยุด
แกว่งพร้อมจ้องมองมาทางเรา บางครั้งช้างจะขึงวงขึ้นพร้อมกับยัด
โน้มนิ้วให้สูงขึ้นไปด้านหน้า การแสดงออกดังกล่าวยิ่งทำให้ช้างดูเหมือน
ตัวใหญ่ขึ้น ซึ่งโดยปกติแล้วช้างมีพฤติกรรมที่แสดงออกได้ทั้งการจูโจม

จริงๆหรือการขู่เฉยๆ โดยเราสามารถจำแนกและสังเกตอาการปฏิกิริยาเหล่านี้จากภายนอก

- เมื่อสังเกตเห็นว่าช้างเดินหรือวิ่งเข้าหาโดยลักษณะหูของช้างมีการโบกไปมาหรือแม้กระทั่งมีการแกว่งวงและขาไปมา มักเป็นลักษณะของการส่งสัญญาณถึงการขู่หรือเพียงแค่ต้องการทดสอบเราเท่านั้น

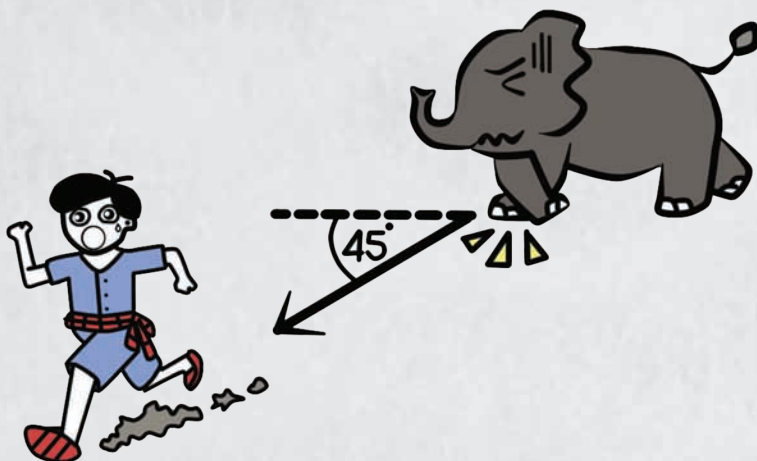
- หากสังเกตเห็นว่าหูของช้างกางออกและงวงนิ่ง โดยมากมักจะเป็นการดูโจมตีจริงๆ ซึ่งบางครั้งอาจพบว่ามีลักษณะของการม้วนงวงร่วมด้วย

ขั้นที่ 2: ถอยให้ห่างบริเวณที่พบช้าง

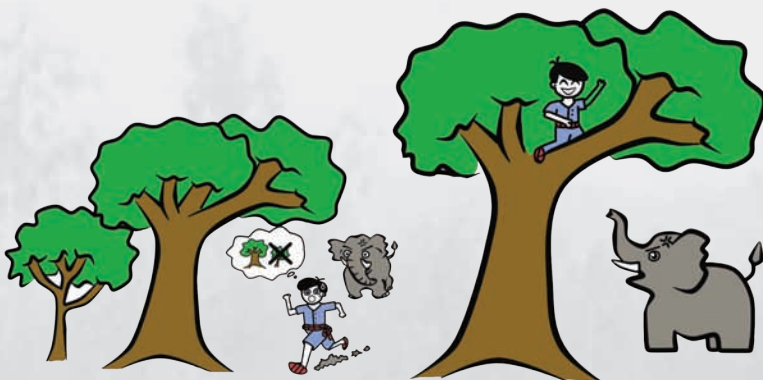
2.1 หากพบช้างป่าโดยบังเอิญและต้องถอยออกจากพื้นที่บริเวณนั้น ฟังระลึกไว้ว่าอย่ากลับหลังหันวิ่งหรือหันหลังให้กับช้าง หากพบว่าช้างป่าจู่โจม ชั่วฟังระลึกและปฏิบัติ

- กรณีที่ต้องวิ่งหนี ให้จำไว้ว่าช้างป่าสามารถวิ่งได้เร็วมากซึ่งเร็วกว่ามนุษย์โดยทั่วๆ ไป ดังนั้นการวิ่งหนีช้างนั้น ห้ามวิ่งเป็นเส้นตรงเด็ดขาด ควรวิ่งตัดเฉียง 45 องศา ไปในทิศทางข้างหน้า เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ใหญ่ การกลับตัวทำได้ค่อนข้างช้ามาก ไม่ควรวิ่งหักฉาก 90 องศา เนื่องจากจะทำให้เหนื่อยและระยะห่างจากช้างป่าไม่ได้น้อยลงเลย ตรงกันข้ามกลับทำให้ช้างป่าเข้าใกล้ได้มากยิ่งขึ้น

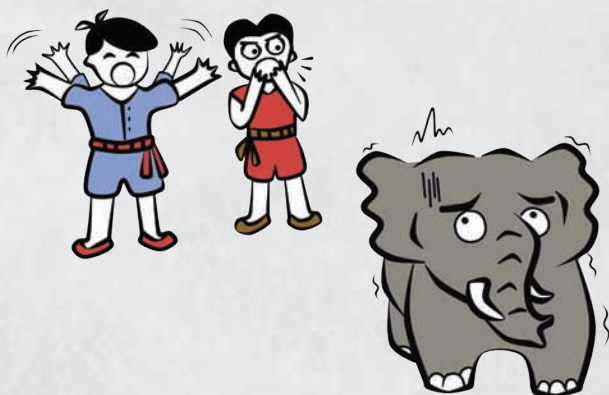

- การหลบหลีกขึ้นที่สูง เช่น การปีนต้นไม้ที่มีความแข็งแรงและมีความสูงเพียงพอเกินระยะที่ช้างป่าจะใช้วงจับยึดได้ก็เป็นอีกทางเลือกหนึ่งในการหลบหลีกอันตรายจากช้างป่าได้

- กรณีที่ไปเป็นกลุ่มแน่นอนว่าคนที่เข้าที่สุดท้ายมีความเสี่ยงต่อการได้รับอันตรายมากที่สุด ดังนั้นกรณีที่ไปเป็นกลุ่มการส่งเสียงดังเพื่อขับไล่ช้างนั้นจะเป็นทางเลือกที่ดีอีกทางหนึ่งในการช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่มให้ปลอดภัยทุกคน

2.2 ให้สังเกตสิ่งรอบข้างว่ามีสิ่งกีดขวางใดบ้างที่จะสามารถเป็นที่หลบซ่อนตัวได้อย่างเงียบๆ เช่น ต้นไม้ใหญ่ ก้อนหิน กองดิน ฯลฯ นอกจากนี้การหลบในหลุมที่ลึกหรือคูก็สามารถกระทำได้อย่างไรก็ตาม ต้องแน่ใจว่าหลุมหรือคูต่างๆ นั้นมีความลึกมากพอและมีขนาดไม่กว้างขวางมากนัก

ขั้นที่ 3: หากอยู่ในระยะกระชั้นชิดหรือข้างจู่โจมเข้ามาในระยะใกล้มาก

3.1 ให้ทิ้งสิ่งของที่ไม่จำเป็น รวมทั้งสิ่งของต่างๆ เช่น กระเป๋ เป้ กระเป๋าสะพาย ฯลฯ การทิ้งสิ่งของเหล่านี้ไปในยามคับขันนอกจากจะทำให้เราสามารถเคลื่อนที่ได้สะดวก รวดเร็วและคล่องตัวมากขึ้นแล้ว สิ่งของต่างๆ ที่ทิ้งไปยังสามารถดึงดูดความสนใจจากข้างได้อีกทางหนึ่งด้วย

การปฏิบัติตัวเมื่อเจอช้างขณะขับรถ

1. ในการขับรถเข้าไปในบริเวณที่มีช้างป่า ให้ใช้ความระมัดระวัง หากเจอช้างห้ามจอดดู ให้ขับผ่านไปเลย อย่างไรก็ตามให้สังเกตว่าช้างมีอาการและอาการกิริยาอย่างไร หากพบว่าช้างยืนกินใบไม้ข้างทาง แกว่งหาง นั้นหมายถึงช้างอยู่ในสภาวะปกติ ให้ขับผ่านไปช้าๆ ในอาการปกติ รถคันที่ขับผ่านไปแล้ว กรุณาอย่าหยุดดูซึ่งจะทำให้กีดขวางรถคันอื่นที่จะตามมาได้ จนอาจทำให้เกิดอุบัติเหตุรถชนกัน
2. ห้ามปิดไฟหน้ารถ ห้ามเปิดที่ปัดน้ำฝน บิบแตรหรือทำอะไรรบกวนที่ผิดปกติหรือทำให้ช้างเข้าใจว่าเราอาจเป็นอันตรายต่อเขา
3. หยุดรถให้ห่างจากช้างอย่างน้อย 50 เมตร หากช้างเดินเข้าหา ให้เคลื่อนรถหนี รอจนกว่าช้างจะหลบจากถนนจึงเคลื่อนรถผ่านไป
4. อย่าใช้แตรรถ หรือส่งเสียงดังรบกวนช้างหรือไล่ช้างเพราะอาจทำให้ช้างโกรธและจู่โจมเข้ามาหาเราได้

5. งดการใช้แฟลชถ่ายรูป เพราะอาจทำให้ช้างตกใจและตรงเข้ามาทำร้ายได้

6. ให้ติดเครื่องรถยนต์ไว้เสมอ เพื่อให้สามารถเคลื่อนรถหนีได้ทันทั่วทั้งที่

7. หากพบช้างในเวลากลางคืน ให้เปิดไฟรถไว้เสมอเพื่อให้สามารถสังเกตอาการของช้างและระยะห่างระหว่างรถกับช้างได้โดยสะดวก

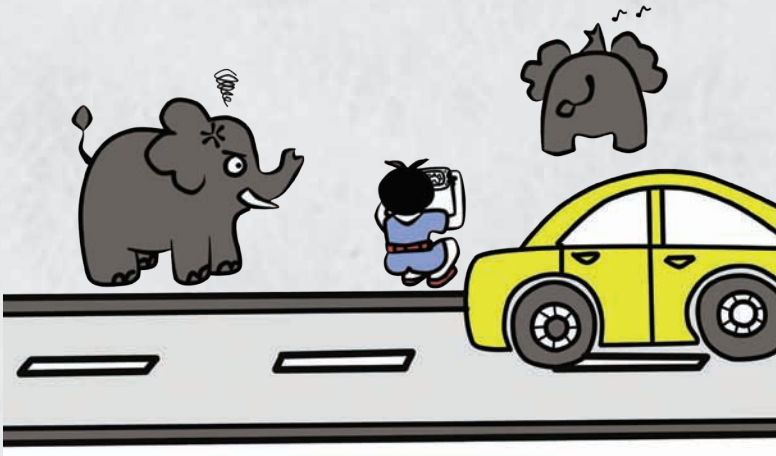
8. เมื่อตกอยู่ในวงล้อมของช้าง ตั้งสติให้มั่น หากเป็นเวลากลางคืน ให้ใช้ไฟสูง แล้วเลือกเคลื่อนรถไปในทางที่มีช้างอยู่น้อย แม้บางครั้งจำเป็นต้องเข้าใกล้หรือเบียดโคลงช้างไปก็ตาม อย่าดับเครื่องยนต์และปิดไฟรถเป็นอันขาด ค่อยๆเคลื่อนรถให้เสียงเครื่องยนต์ดังมากที่สุด

9. ไม่ควรจอดรถดูช้าง เพราะอาจมีรถคันอื่นตามมาและรถของคุณจะกีดขวางรถของผู้อื่น จนเป็นเหตุให้ผู้อื่นถูกช้างทำร้ายได้

10. ห้ามจอดรถแล้วลงไปถ่ายรูปช้างในระยะใกล้ เพราะจะทำให้คุณวิ่งหนีขึ้นรถไม่ทัน ควรระยะอยู่เสมอบ้างๆ โดยทั่วไปช้างมักจะอยู่รวมกันเป็นครอบครัวหรือโขลง ขณะที่คุณเจอช้างเพียงตัวเดียวเป็นไปได้อาจจะมีช้างตัวอื่นกระจายกันหากินอยู่ในบริเวณป่าข้างๆ ทางนั้นก็ก็ได้

การปฏิบัติตัวเมื่อเจอช้างป่าขณะเดินป่า เก็บผลผลิตทางเกษตร หรือไม่มีพาหนะให้หลบหนี

1. เวลาเจอช้าง ระยะกระชั้นชิด อย่ารีบส่งเสียงดังไล่ เพราะช้างบางตัวอาจจะตกใจหรือรำคาญเสียงของเราแล้วชาร์จเข้ามาทันที ควรหาต้นไม้ใหญ่เพื่อหลบซ่อน รวมทั้งการสังเกตภูมิประเทศรอบตัว กรณีที่ต้องหนี บางครั้งช้างบางตัวเมื่อพบเห็นคนแล้วมักเดินตรงเข้ามากرณีนี้อย่างไร โดยการใช้เสียงดังพร้อมทั้งแสดงท่าทางไล่ด้วย เช่น ชูมือขึ้นสูงๆ โบกไปโบกมา

2. กรณีที่ช้างวิ่งเข้ามา หากมีสัมภาระต่างๆ ให้ทิ้งสัมภาระทำให้ตัวเบาและคล่องตัวที่สุด และให้ส่งเสียงดัง กรีดร้อง เสียงโห่ร้อง รวมถึงแสดงอาการต่างๆ เช่น ชูแขน ชูมือ พร้อมทั้งเคลื่อนที่ออกจากจุดที่พบช้าง

3. ถ้าเจอช้างในระยะไกลๆอย่าเพิ่งวิ่งหนีให้ดูท่าทีก่อน หากสังเกตเห็นว่าช้างหูกาง งวงนิ่ง และจ้องเขม็ง ให้รีบหนีออกจากบริเวณนั้นทันที

4. กรณีที่ต้องหลบหลีก การหนีลงที่ลาดชันเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ดี เนื่องจากช้างมักไม่กล้าวิ่งลงทางชันอย่างรวดเร็วมากนัก เพราะโดยมากจะทำให้ช้างหกล้มและเสียหลักได้โดยง่าย

5. หากต้องวิ่งพึงระลึกไว้ว่าวิ่งหนีช้างให้วิ่งหลบออกในทิศทางแนวเฉียง 45 องศา หลบไปตามแนวต้นไม้ใหญ่ เนื่องจากช้างมีขนาดตัวใหญ่จะทำให้การเลี้ยวหรือกลับตัวค่อนข้างช้าหากอยู่บนด้านข้าง ช้างจะวิ่งไล่ตามทางด้านนั้น ดังนั้น การจะหลบหลีกช้างให้วิ่งออกนอกทางด้านหรือหลบหลังต้นไม้ หรือหลบเข้าไปในกอไผ่ หรือร่องดิน ร่องหินลึก ช้างสามารถทำร้ายศัตรู ด้วยการใช้เท้าเตะ เขี่ยบ ใช้งวงรัด

6. หากวิ่งหนีแล้วหกล้ม ช้างวิ่งมาถึงตัวเข้าทำร้ายให้พยายาม
ตั้งสติ กลิ้งหลบให้พ้นรัศมีช้าง แล้วรีบลุกวิ่งต่อทันที ส่วนกรณีที่หลบ
ไม่ทัน และหากมีโอกาส จุดอ่อนของช้างจะอยู่บริเวณเป้าตาและบริเวณ
ที่โคนเล็บ ให้ใช้มือ ไม้ หรือมีด ที่มกระแทบบริเวณดังกล่าวหลายครั้ง เพื่อ
ให้ช้างหยุดชะงัก แล้วรีบลุกวิ่งหลบหนีต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ปรีชา พวงคำ, ริชาร์ด ซี. แลร์, ทวีโชค อังวานิช. 2548. คู่มือการดูแลช้างสำหรับควาญช้างและผู้จัดการปางช้าง. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ.
- รองลาก สุขมาสรวง. 2536. นิเวศวิทยาของช้างป่า (*Elephas maximus* Linnaeus, 1758) ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง จังหวัดอุทัยธานี และตาก. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.
- รัชณี โชคเจริญ และรองลาก สุขมาสรวง. 2555. นิเวศวิทยาของช้างป่า (*Elephas maximus*) ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว จังหวัดบึงกาฬ
- Chen, J., Deng, X., Zhang, L., and Bai, Z. 2006. Diet composition and foraging ecology of Asian elephants in Shangyong, Xishuangbanna, China. *Acta Ecologica Sinica*, 26(2): 309-316.
- Choudhury, A., Lahiri Choudhury, D.K., Desai, A., Duckworth, J.W., Easa, P.S., Johnsingh, A.J.T., Fernando, P., Hedges, S., Gunawardena, M., Kurt, F., Karanth, U., Lister, A., Menon, V., Riddle, H., Rübel, A. & Wikramanayake, E. (IUCN SSC Asian Elephant Specialist Group) 2008. *Elephas maximus*. In: IUCN 2013. IUCN Red List of Threatened Species. Version 2013.2. <www.iucnredlist.org>. Downloaded on 02 April 2014.
- Eltringham, S.K., ed. 1991. The illustrated encyclopedia of elephants. New York, Crescent Books.

- Fernando, P, Wikramanayake, E. D., Janaka, H.K., Jayasinghe, L. K. A., Gunawardena, M., Kotagama, S. W., Weerakoon, D., and Pastorini, J. 2008. Ranging behavior of the Asian elephant in Sri Lanka.” Mammalian Biology-Zeitschrift für Säugetierkunde 73(1): 2-13.
- Fernando, P., Wickramanayake, E., Weerakoon, D., Jayasinghe, L. K. A., Gunawardene, M. and Janaka, H. K. 2005. Perceptions and patterns in human–elephant conflict in old and new settlements in Sri Lanka: insights for mitigation and management. Biodiversity and Conservation. 14: 2465–2481.
- Heffner, R. S. and Heffner, H. E. (1982). Hearing in the elephant (*Elephas maximus*): Absolute sensitivity, frequency discrimination, and sound localization. Journal of Comparative and Physiological Psychology, 96(6), 926.
- Joshi, R. 2009. Asian elephant’s *elephas maximus* behaviour in the Rajaji National Park, north-west India: Eight years with Asian elephant. Nature and Science, 7(1): 49-77.
- Joshi, R., and Singh, R. 2008. Feeding behaviour of wild Asian Elephants (*Elephas maximus*) in the Rajaji National Park. Journal of American Science, 4(2): 34-48.

- Moss, C. J., Croze, H., and Lee, P. C. (Eds.). (2011). The Amboseli elephants: a long-term perspective on a long-lived mammal. University of Chicago Press.
- Reuter, T., Nummela, S. and Hemilä, S. (1998). Elephant hearing. The Journal of the Acoustical Society of America, 104(2), 1122-1123.
- Srikrachang, M. (2003). Conservation and Management of Elephants in Thailand. Doctor of Philosophy in Biology, Graduate Studies, Mahidol University.
- Sukumar, R., Joshi, N. V., and Krishnamurthy, V. 1988. Growth in the Asian elephant. Proceedings: Animal Sciences, 97(6): 561-571.
- Sukumar, R. 1992. The Asian elephant: ecology and management. Cambridge University Press.
- Sukumar, R. 1990. Ecology of the Asian elephant in southern India II. Feeding habits and crop raiding patterns. Journal of Tropical Ecology, 6(1): 33-53.
- Sukumar, R. 2006. A brief review of the status, distribution and biology of wild Asian elephants *Elephas maximus*. International Zoo Yearbook, 40(1): 1-8.
- Vidya, T. N. C., and Sukumar, R. 2005. Social organization of the Asian elephant (*Elephas maximus*) in southern India inferred from microsatellite DNA. Journal of Ethology, 23(2): 205-210.

“ช้างคงรออยู่ในป่า เพียงแต่ต้องทำให้ป่านั้นมีอาหารช้างให้เพียงพอ
การปฏิบัติ คือ ให้อาหารช้างในป่าเป็นแปลงเล็ก ๆ และกระจาย
กรณช้างออกมาที่ขั้วป่า ต้องให้ความปลอดภัยกับช้างป่า”

พระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๕ กรกฎาคม ๒๕๔๒

กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช